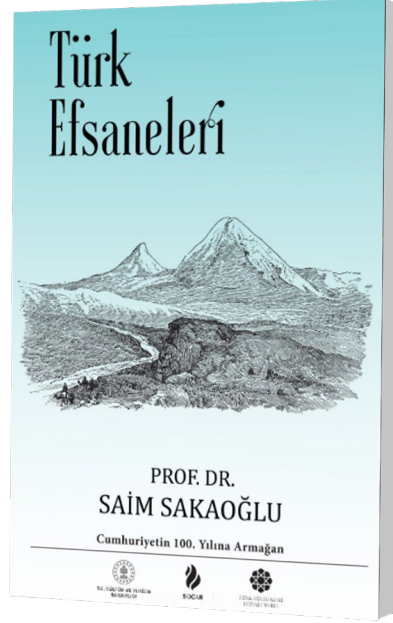

**SÖZLÜ KÜLTÜR ORTAMI
EDEBÎ YARATICILIĞI
İÇERİKLİ İKİ YENİ YAYIN:
TÜRK EFSANELERİ VE TÜRK
MASALLARI**

Dursun Yıldırım

İnsanlık tarihinde toplumların tarihî gelişme süreçleri, üzerinde doğup büyüdüğü, yaşamlarını geliştirdikleri doğanın <orman, dağ, ırmak, göl, deniz, çöl ve geniş bozkırlar, otlaklar vb.> ve çeşitli iklim kuşakları <soğuk, sıcak, kurak, karlı, yağışlı, ılıman>, bitki ve hayvan örtülerinin çeşitliliğine bağlı etkisi tartışma konusudur. Toplumların üyeleri barınma, giyinme, korunma ve bir arada yaşama gibi türlü gereksinimlerini sözlü ortam içinde karşılamak üzere türlü yetenek ve kapasitelerini türlü bağlamlar içinde zihni, amelî yaratıcılıklarını etkinleştirmek yolu ile kendilerini ileriye doğru taşıyacak sözlü kültür ortamı yaratıcılığına vücut vermişler ve bunlara süreklilik kazandıracak yaratıcılar, anlatıcılar ve öğreticiler, yaratılar ve bütün bunlarla ilişkili kurumlar ortaya çıkarmışlardır.

Kadim toplumların her biri, kendi tarihî gelişim süreçleri boyunca ilk basamak olarak sözlü ortam yaratıcılığını yaşamıştır. Toplumların bu ilk gelişim basamağı bütün gelişim süreçlerine analiğini esirgmeden cömertçe veren bir doğurganlığa sahiptir. Toplum üyelerinin bir arada birlikte yaşayacağı sözlü kültür ortamı yaratıcılığının ortaya çıkmasına analik eden bu basamaktır. Sözlü kültür ortamı yaratıcılığına vücut veren toplumlar, bir süre sonra kendi gelişme süreçlerine sözün yazıya alınmasını kazandırır. Sözlü kültür ortamı yaratıcılığı böylece kendi içerisinde yeni bir yaratıcılık ortamı ortaya çıkarmış olur. Buna ben "yazılı kültür ortamı yaratıcılığı" adını veriyorum.

rum. Böylece sözlü kültür ortamı yaratıcılığı yeni bir gelişme sürecini, yazılı kültür ortamı yaratıcılığını da toplum yaşamına katmayı başarır ve her iki yaratıcılık ortamı toplumun gelişim süreçlerine kattığı yeni yaratıcılar, yaratılar, yapılar, kurumlar yardımı ile toplumu daha ileriye taşıyacak ilerlemelere yeni bir süreklilik gücü katmış olurlar.

Kadim toplumların her birinde olduğu gibi, Türk sözlü kültür ortamı yaratıcılıkları arasında, hiç şüphesiz sözlü edebî yaratıcılık da yer alır. Bu ortam içinde edebî yaratıcılar, yaratılar, anlatıcılar, türlü edebî türler ve onların bu ortam içinde yaratıcı-anlatıcı ve dinleyici ilişkileri çok önemli bir yer tutar. Yaşamın her safhasında yer alan edebî yaratıcılık türlerinin, yaratıların, anlatıların biçimlerinin, içeriklerinin, anlatım yapılarının, anlatım kurgularının kendine özgü olması yinelenmeleri ve buna yardım eden anlatım ortamına bağlı işlevleri, anlatıların anlatım yapılarına ve kurgularına az çok bir kalı-

cılık, değişmezlik yapıları kazandırır. Bütün bu özellikler, onlara kendilerine özgü dinleyici ortamları kazandırır ve bütün bu edebî yaratıcılık etkinliklerinin tamamı sözlü kültür ortamı içinde gerçekleşir.

Toplum yaşamında sözlü kültür ortamı içinde yer alan edebî etkinliklerin ve yaratıcılıkların yaratıları ve bütün bunların anlatıcı ve dinleyici açısından bilinirlik kazanmaları, her birinin toplum yaşamında belirli bir anlam ve işlev yüklenmeleri, içeriklerinde geçip geldikleri zamanlardan topladıkları ve saklayıp ileriye, yeni kuşaklara taşıdıkları bilgi, yeni kuşakların geçmişi ve yaşamı öğrenmeleri bakımından çok önemlidir. Bu bakımdan sözlü kültür ortamı toplumun kimliğini, ilerleme ve gelişme yollarını öğrenme açısından çok önemli bir etkinlik basamağıdır.

Sözlü kültür ortamı edebî yaratıcılığı içinde vücut bulan yaratıların, anlatıların dinleyiciye sunumunda anlatıcılar; düz, konuşma dili kullandığı gibi kimi zaman anlatının yerine ve işlevine uygun ölçümlü <vezinli> sözlerle döşeli anlatımlar da yapabilirler. Kimi zaman, anlatıcı veya yaratıcılar yerine ve işlevlerine göre anlatımlarında yer alan anlatılarda türlü ezgilerden, kimi hareketlerden <dans, raks gibi> ve hatta canlandırma <körünç, oyun> özelliklerinden yararlanarak dinleyici ortamına ve duruma bağlı olarak anlatılarının anlatımlarına kattıkları bilinmektedir. Dedem Korkut anlatılarında bütün bu özellikler geçmişten günümüze erişmiş özellikler olarak kendini göstermektedir.

Türk sözlü kültür ortamı sözlü edebî yaratıcılığında yer alan edebî türler ile ilgili olarak Cumhuriyetimizin 100. yılı dolayısıyla değerli bilim adamı Vahit Türk tarafından hazırlanan bir proje kapsamında bir dizi kitap yayımlanmıştır. Bunlardan ikisini bu yazıda ana hatları ile kısaca siz değerli okuyucula-

ra tanıtmak istiyorum. Dizinin bir sıra yayımlanmış eserinde genel olarak dizinin eserlerine bağlı bilimsel takdim yazısı alanın yetkin uzmanı Özkul Çobanoğlu tarafından kaleme alınmıştır. Eserin münderecatı bundan sonra yer almaktadır. Burada sizlere bu dizide yer sözlü edebî türlerden *Türk Efsaneleri* ve *Türk Masalları* başlıkları altında ele alınan sözlü edebî tür yaratıları türleri ile ilgili yayımlanmış eserleri tanıtmaya çalışacağız:

Saim Sakaoğlu, *Türk Efsaneleri*, Türk Kültürüne Hizmet Vakfı Yayınları, İstanbul 2022, 220 s.

Bu eser, alanın uzmanı ve konuya bağlı değerli eserleri ile herkesçe bilinen ve alanın en çalışkan, sürekli eser <kitap, makale> yazıp yayımlayan ve bunu bir yaşam tarzına dönüştüren aziz arkadaşım Saim Sakaoğlu'na aittir. Kendisine esenlik dolu sürekli yaratımlarla dolu uzun bir ömür diliyorum.

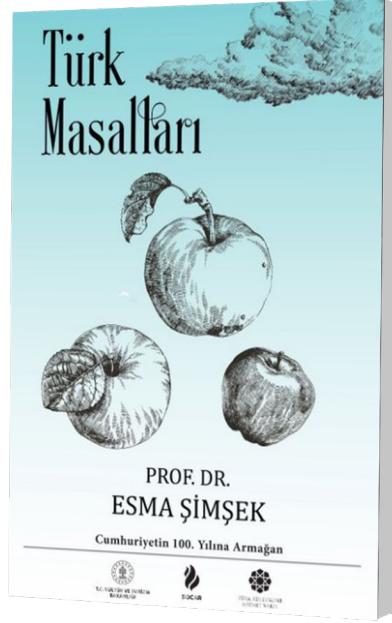
“Türk Efsaneleri” başlığı altında hazırlanan eser, Türk sözlü kültür ortamı edebî yaratıcılığının “efsane” türü hakkında bir “el kitabı” niteliğinde hazırlanmıştır. Eser, bir ön söz ile iki ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm “İnceleme” başlığını taşımakta ve tür kapsamlı bir biçimde çeşitli özellikleri ile ele alınıp incelenmekte ve okuyucuya tanıtılmaktadır. Bunu takiben ikinci bölümde efsane türü metin örnekleri verilmektedir. Bu örnekler de, çeşitli başlıklar altında tasnif edilip okuyucuya sunulmaktadır. Şimdi sizlerle birinci ve ikinci ana bölümler içinde ele alınan ara başlıkları verelim. Okuyucu bu ara başlıklar ile efsane türü ile ilgili nelere temas edilmiş olduğunu daha iyi öğrenmiş olacaktır kanısındayım.

Birinci Bölüm: İnceleme A. Efsane Nedir?, 1. Terim, 2. Türk Dünyası Terimleri, 3. Bazı Dillerde Efsaneye Ne Ad Veriliyor?, 4. Bazı Kardeş Terimler; 4.1. Efsane-Menkıbe Bağı, 4.2. Memoarat Ne Demektir?, B. Efsanenin Tanımı,

C. Efsanelerin Oluşumu, Ç. Efsanelerin Kaynakları, D. Efsanelerin Özellikleri, E. Efsanelerin Sınıflandırılması: I. Dünyanın Yarattılış ve Sonu ile İlgili Efsaneler, II. Tarihi Efsaneler, III. Olağanüstü Kişiler ve Varlıklar Üzerine Efsaneler, IV. Dinî Efsaneler, F. Efsane tipleri, G. Başat ve Tekli Efsaneler, Ğ. En Çok Örneği Görülen Efsane Motifleri Nelerdir?: 1. Taş Kesilme Motifi, 2. Hacca Giden Hizmetkâr Motifi, 3. Cami-Hamam İkilişinin Yapımı Motifi, 4. Çeşitli Motifler, H. Efsanenin Kardeş anlatımlarla ilişkisi: 1. Efsane-Masal Bağ, 2. Efsane-Fıkra Bağ, 3. Efsane-Halk Hikâyesi Bağ, I. Efsaneler Niçin Dinlenir?, İ. Genel Değerlendirme, J. Bibliyografya <tez, bildiri, vb.>

Efsane türü anlatılar, masal türü anlatılarından ayrılırlar. Masal türü anlatılar ne zamana ne coğrafyaya yerleşiktirler. Gezmeyi dolaşmayı, ilden ile kervan kurup uzak illere seyahati severler, konaklanmayı pek sevdiikleri söylenemez. Efsaneler, masal türü anlatılar aksine yerleşikliği, toprağa bağlanmayı, orada yaşamayı severler Saim Sakaoglu'nun hazırladığı el kitabın ikinci kısmında yer verilen efsane türü kısa bir anlatıyı sizlerle paylaşmak istiyorum:

“Tuna’da Kaybolan Değnek”. Bir zamanlar Tuna boyunca sürüsünü yayan bir çoban, başkalarının tarlasına kaçan mor koçu çevirmek ister. Tarla ırmağa çok yakındır. Seslenir, çığırır, koçu döndüremez. Kırlarda kendi bıçağı ile nakışladığı, özenle işlediği, hiç elinden düşürmediği bir değneği vardır. Kızgınlıkla onu koça fırlatır. Hayvan döner ama değnek de Tuna’ya düşer, düşer düşmez de yitip gider. Çok üzülen çoban arar arar bir türlü değneğini bulamaz. Aradan yıllar geçer. Göçmen olarak Türkiye’ye gelen çoban bir gün Kaynarca’dan geçerken Kaynarca Deresi’nin gözesine yakın kahve kapısında asılı bir değnek görür. Gözlerine inanamaz, yaklaşıp evire çevire bakar. Değnek yıllar önce Tuna’da düşen değneğidir. Merakla kendini izleyenlere bunu söylese de, kimseyi inandıramaz. “Biz onu suyun gözesinde

bulduk, nasıl olur?” derler. Çoban da değneğin bir ucundaki burgulu boşluğa ağasından aldığı halkaları altına çevirerek yerleştirdiğini söyler. Burgulu yeri açar ve altınlarına kavuşur. Böylece yöre insanı, doğası, yaşamıyla göçtüğü yerlerle bağlantı kurmak, Kaynarca Deresi’ne “Tuna Kızı” gözüyle bakmaktadır.<bk. Türk Efsaneleri, s. 112>.

Burada kısa bir Türk efsane örneği verdikten sonra, ikinci eserine tanıtımına geçebiliriz. İkinci eser Esma Şimşek tarafından hazırlanan *Türk Masalları* başlığını taşımaktadır.

Esma Şimşek, *Türk Masalları*, Türk Kültürüne Hizmet Vakfı Yayınları, İstanbul 2022, 285 s.

Türk sözlü kültür ortamı edebî yaratıcılığı içinde vücut bulan türlerden biri de “masal” adı ile bilinen sözlü anlatı türüdür. Eser, yıllardır büyük bir sabır ve bilgelikle Anadolu’da Türk çocuklarını geçmişe kültür köklerine bağlama yolunda uğraş veren meslektaşımız

Esmâ Şimşek tarafından hazırlanmıştır. Editörlüğünü Vahit Türk'ün yaptığı Cumhuriyetimizin 100. yılına armağan dizisi içinde yer almaktadır. Türk sözlü kültür bilimi alanı <Türk halkbilimi> uzmanı Özkul Çobanoğlu'nun diziyeye yazdığı takdim yazısı tekrar edilmektedir. Esmâ Şimşek tarafından hazırlanan *Türk Masalları* adlı eser, ön söz, iki ana bölüm ve bir kaynakçadan oluşmaktadır. Eseri, hocaları Saim Sakaoğlu ile erken yaşlarda yitirdiğimiz Esmâ Şimşek'in hocası, arkadaşımız rahmetli Ali Berat Alptekin'e ithaf eden Şimşek'i hem bu çalışmasından hem de kadirbilirliğinden dolayı yüreğinden kutluyorum.

Türk Masalları eserinin hazırlanışında takip edilen içerik dizini dökümüne gelince, “Türk Masalları Hakkında Genel Bilgiler” genel başlığı altında masal türü şu düzen içinde ele alınıp incelenmektedir: 1. Masal Terimi ve Tanımı, 2. Masalların Özellikleri; 2.1. Dış Yapı Özellikleri, 2.2. İçerik Özellikleri, 2.3. Diğer Özellikleri, 3. Masalların Kaynakları, 4. Masalların Tasnifi, 5. Masal Anlatıcıları, 6. Masallarda Kullanılan Formeller, 7. Masalların İşlevleri, 8. Masalların Toplum Hayatındaki Yeri ve Önemi, 9. Türk Masalları Üzerine Yapılan Çalışmalar, 10. Türk Dünyası Masalları. Eserin ikinci ana bölümünde ise Masal türünden metinlere yer verilmiştir. Bunlar da, Hayvan Masalları, Gerçekçi Masallar, Sihirli, Olağanüstü Masallar başlıkları altında Türk dünyası masallarından örnekler ile okuyucunun istifadesine sunulmaktadır.

Türk sözlü ortam yaratıcılığının sözlü edebî yaratıcılığında vücut bulan edebî türler, sözlü edebî anlatılar geçmişimizi bugüne ve geleceğe taşıyıcı, bizi biz yapan, kimliğimizi sürekli, bıkmadan,

usanmadan hatırlatan ölümsüz manzum, mensur veya manzum-mensur karışımı anlatılarımızı oluştururlar.

Esmâ Şimşek'i kültür ve bilim hayatımıza kazandırdığı bu çalışmasından dolayı kutlar, başarılarının sürmesini dilerim. *Türk Masalları*'ndan da burada örnek veremeyeceğim ama her iki eseri okuyuculara okumaları, edinmeleri için içtenlikle tavsiye ederim. Türk Kültürüne Hizmet Vakfınca 100. yıla armağan dizisinde yer alan ve editörlüğünü Vahit Türk'ün yaptığı eserlerin her biri el kitabı niteliğindedir ve bu yüzden herkesin kitaplığında kendilerine bir yer bulacağından şüphem yoktur.

“Az gittik uz gittik, bir arpa boyu yol gittik”. Masal türü anlatılarda mesafelerin uzunluğunu anlatmak için kalıp sözler kullanılır. Her yere konaklayabilirler, yerleştiği yerin insanları ile uyum kurma zorluğu çekmezler. Atın önünden otu itin önünden eti, yer değiştirmeyi bilmezsen kapılar kitli kalır. Masal dünyasında yer alan anlatılar çocuk dünyasını anlamak açısından olduğu kadar, onları nasıl eğitmemiz konusunda da büyüklere yardımcı olan önemli bir eğitim dağarcığı oluştururlar.

Masal türü anlatı türlerinden burada örnek vermek, çok yer tutacaktır. Onun yerine bu masal anlatılarından yapılmış masal seçkisini edinmeyi, çocuklarımızla birlikte okumanızı tavsiye ederim. Aynı tavsiyeyi efsane türü anlatıları seçkisi için de yapmam gerekir çünkü bu metinler de geçmişin bilgilerini zamanımıza eriştiren çeşitli gerçeklikleri, yaşanmışlıkları semantiğin çeşitli çağrışım katmanları içinde bize ulaştırmaya ve öğretmeye çalışan metinleri oluştururlar.

